

IN MEMORIAM

Татјана Трајковић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

<https://orcid.org/0000-0001-5332-5675>

<https://orcid.org/0000-0001-7037-3281>

Јелена М. Стошић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

ПРОФ. ДР НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ

„Ниподаштавање дијалекта долази или из незнања, или из погрешног уверења, или из пакости у односу на другог.”

У години када обележавамо 120. годишњицу првих корака српске дијалектологије опростоли смо се од једног од највећих српских дијалектолога – нашег професора Недељка Богдановића. И управо овде, на тлу југоисточних српских дијалеката, настало је монументално дијалектолошко дело, а са истих ових простора израстао је проф. др Недељко Богдановић – дијалектолог, лексикограф, ономастичар, етнолингвиста.

Проф. др Недељко Богдановић дао је немерљив допринос српској, али и словенској лингвистици. Његови научни радови могу се бројати у стотинама, а низали су се из професоровог пера од седамдесетих година прошлог века, па све до последњих дана његовог живота. Неуморно радећи, истражујући, одгонетајући бројна језичка питања, непрестано нас је учио да је наука безгранична, а да је језик заправо велика тајна управо зато што смо сами уверени да га добро познајемо. Свима нама изузетна је част што смо били његови ђаци. Време је показало да није узалуд радио, да није узалуд улагао своје знање, савете и смернице. Изградио је нове генерације на које је сигурно поносан. Мора се признати да је управо проф. Богдановић својом јединственом посвећеношћу науци и подучавању зачео ту нову, данас препознатљиву нишку лингвистичку школу.

Проф. Богдановић добитник је бројних награда и признања за доприносе у области језика и културе. Награда *Павле и Милка Ивић* Славистичког друштва Србије додељена му је 2024. годину за *Мали речник Бучума*, који је објављен у Српском дијалектолошком зборнику 2023. године. Још једна од значајних награда је *Повеља Матице српске за неговање српске језичке културе и укупан допринос српској језичкој науци* за 2022. годину. На овом месту представљамо интервју који је проф. Богдановић дао поводом добијања ове награде, а који је те године био објављен на Блогу Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

Проф. др Недељко Богдановић (Бучум, 1938–) један је од оснивача србистичких студија у Нишу. Предавао је више језичких предмета (Старословенски језик, Историју српског језика, Дијалектологију), познат по настојању да се студенти упућују на самостални истраживачки рад у области народних говора. Аутор је преко 70 књига (ауторских, заједничких, приређених), где посебно место заузимају дијалекатски речници (*Змијски речник*, *Антропографски речник*, *Пастирски речник*, *Земљописни речник...*). Поред научног бавио се и књижевним радом (члан је Удружења књижевника Србије), а познат је и као родоначелник проучавања опсцене и вулгарне лексике српског језика. Прикупљао је и народне умотворине и публиковао их (*Бела лоза* и сл.). Био је начеленик Одсека за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, као и руководиоца више истраживачких пројеката. Члан је два одбора САНУ, а сада је члан уредништва *Српског дијалектолошког зборника*. Недавно му је уручена *Повеља Матице српске за неговање српске језичке културе и укупан допринос српској језичкој науци*. Проф. Богдановић, и скоро две деценије после пензионисања, радо је виђен гост на Филозофском факултету у Нишу, од кога се и данас могу чути многа „отворена” питања изучавања српских народних говора.

1. Професоре Богдановићу, да ли се сећате свог првог часа као професора на факултету?

Сећам се. Ја сам се томе радовао. Истина, ја сам већ имао неко наставничко искуство јер сам претходно радио као наставник основне школе у Белом Потоку, на средокраћу Књажевца, Сврљига и Сокобање, 22 км од најближег града! Одатле сам дипломирао, па постао професор, али сви су ме

и даље (и данас) звали наставником. Радио сам и у средњој школи, не баш успешно, али неко искуство је остало. Да би се разумео мој однос према универзитетској настави, треба знати да сам ја тамо позван (пре конкурса!), да сам у струци већ имао неко своје место. И још нешто, мојој универзитетској каријери претходе и службовања као надничара, грађевинског радника, рачуновође, па се може разумети с каквим сам жаром стигао до „првог часа” и како сам се могао осећати.

Тај час био је пред новим студентима Филозофског факултета у Приштини: пуна слушаоница, млада лица, генерација са усаглашеним односом студената и студенткиња. Знао сам да је највише њих из предела изван Косова и Метохије, из источног дела Црне Горе, новопазарског краја, па и оних јужно од Крушевца. Сам њихов говор био је сложена дијалекатска слика. Било је и оних који су први пут у великом граду као што је Приштина. Мислим да сам тако и почео: да ми у дијалектологији имамо среће да науку посматрамо са оне тачке која нам је позната, тј. са становишта матерњег говора. И све што учимо проћи ће кроз тај филтер: оно ће бити овако, или некако друкчије. Све касније било је дорада и прорада језичке слике типичне за поједине регионе где живи српски народ, све до целине која за своју комуникацију већ има и стандардни језик, истина са нововековном традицијом. Минимум који се захтевао од нашег предмета било је уочавање (различивање али и образложење) разлика између књижевног и народног.

Много се више сећам првог испита, на крају школске године. Мени први испит, студентима први испит и први студент не положи. Паде. Била је то колегиница коју сам на крају испитног дана затекао како у ходнику плаче. Питао сам да ли сам је нешто повредио, да ли сам је лоше оценио (а лоше процене плашио сам се до краја наставничке каријере, нисам волео испите). „Не”, рекла је, „добро сте ме оценили, само не знам како да кажем брату што нисам положила први испит, а толико се трудио око мене”. Мора да сам јој нешто саветовао, али не сећам се шта. Колегиница није имала баш похвалну динамику студирања, али и она и њен брат који ју је издржавао истрајали су и после више година (више од седам, јер сам у међувремену напустио Приштину). Та је колегиница са удаљености преко 300 километара дошла у Ниш, са супругом, и на лепом нишавском кеју, где се пило пиво на кригле, саопштила ми: „Професоре, ја сам с тешком муком стигла до дипломског. И не могу га урадити сама. Помислила сам ко би мени могао помоћи и сетила се вас.” Ето, и то је она линија, од првог часа, првог испита, дипломирања и касније породичног пријатељства до данашег дана.

2. Које године рада у просвети и у науци за Вас представљају најтеже време?

Најтеже ми је било време кад сам био шеф групе. Тешко сам подносио и никако нисам разумевао несхватање обавеза и студената и наставника. Морао сам отрпети и понеку срамоту: кад немам шта да кажем једном академику што му нико од пријављених студената није дошао на испит, или кад уваженом професору треба да кажем да студенти нису дошли на наставу, а он дошао дан раније да испуни своју наставничку обавезу. За време побуне студената морао сам да једну колегиницу, пред њеним родитељима, питам каква искуства има са испита код професора на кога се студенти жале. Рекла је да она тај испит никад није полагала, а њено име на жалбеном листу није сама написала. Мајци једне амбициозне колегинице која није прошла на конкурс, морао сам да кажем: „Ако за њу није гласао нико од 17 наставника, треба да се запита зашто”. Било је то тешко, али и она је нашла снаге да то превазиђе и лепо настави каријеру. У једном тренутку нашао сам снаге да кажем: „Ја више не могу да будем шеф, јер се моје схватање личних и друштвених обавеза разликује од вашег. Ви ме не слушате, а ја треба да гарантујем да ћете урадити све како треба”. И нисам више био управник групе.

3. Како сте се осећали када сте одржали последњи час пре одласка у пензију?

Од тога сам стрепео. Претоварио се. Хтео сам да у мало речи кажем нешто што ће студенти памтити. Не знам како је то било, за мене тужно. Знао сам да ћу тешко живети без студената. Неке релације наставио сам окупљајући најзнатижељније студенте око Центра за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу. То је за мене било благотворно и лековито, а за моје сараднике можда и корисно и кад би решили да раде како им саветујем и кад реше да раде независно од мојих савета. Све је било продуктивно, а није било испита.

4. Пензија за Вас није значила крај посла, већ, може се рећи, нови почетак. У пензији сте издали више од 30 књига. Шта је оно што Вас и даље покреће и даје Вам мотивацију?

Истини за вољу, као пензионер објавио сам 46 књига и књижица, а бар још десетак би се могле објавити. То су *Пиротски коине*, *Вез на ветру Слободана Џунића*, допуњени *Пастирски речик југоисточне Србије*, *Пограничје у језику говору*, те моја завичајна проза: *Загубљено звоно*, *Слике завичајне*, или приређене: *Бело у говору и култури*, *Пој векова* (избор из поезије с мотивима православне уметности) и приче: *Свилен конац*, а сада сам за време лежања у болници написао и књигу записа о болу *Између визита*.

У моме арсеналу рукописа има бар за две-три књиге различитих текстова нелингвистичке проблематике.

Све ми се чини да ће ми, кад ме не буде било, пристајати епитаф *Много хтео, много започео*. Чак и сада, кад је све мање моћи, знатижеља се не смањује. Салећу ме ситнице и траже пажњу коју ја све мање могу да им поклоним.

5. Поклонили сте преко сто књига Филозофском факултету у Нишу. Какав значај за Вас има књига?

Факултету ћу поклонити бар још двеста, али ме је у томе зауставила болест, које никако да се ослободим. Поклањам и другима, а не волим оне који узму књигу и не врате ми је. Помислим: „Да ми је ИКС вратио књигу, сад бих могао да је поклоним ИПСИЛОНУ”. Можда ћу бити баналан ако кажем да ми је свака књига духовно и материјално имање, јер она – ако је прочитана – улази у трезор мога бића, ја сам јој обавезан. И пре свега: радост. Радост због сусрета с новим аутором, с новом материјом; посланица која се нуди моме стручном или креативном интересу. И као предмет драгуљ (што никад неће бити станица интереса, макар нудила много више информација од књиге).

Када сам био сељачки момчић, јер сам због очеве смрти напустио школу, ја сам чувао овце и прочитао све што ми је до руку дошло, а доносили су ми књиге из сврљишке Библиотеке. Једва сам чекао четвртак, то је пијачан дан, па неко увек иде у Сврљиг и доноси ми од три до пет књига, за наредну недељу.

Не волим да се по књизи шара, мада знам да неке колеге из науке, који управо на маргинама прочитане књиге већ праве своју нову: само да прате како су реаговали на прочитано!

Значи, сусрет са књигом ми је свечаност, без обзира на садржину, а какав ће бити однос на крају, то не зависи само од књиге већ и од њеног читаоца. Као што нема човека из кога се не би могла извући једна добра књига, тако нема књиге у којој се неће наћи неко зрнце мудрости или лудости, а то се једнако рачуна у добитак.

Као писац, радујем се објави књиге, јер ми књига помаже да нешто што ме је узбуђивало поделим са читаоцем.

6. Многи Ваши студенти данас се баве науком, а своје прве кораке у науци направили су захваљујући Вама. Шта можете поручити будућим генерацијама студената?

Ето, и то што чујем радује ме. Ако је тако, волео бих да не доживе дан када ће рећи: „Проклет био што сам га слушао”. Ако сам неког за нешто заинтересовао, увек сам остављао много могућности да се то не уважи и да никога не обавезује, не спутава. Волео бих да никог нисам присилио да ради

оно што је моја бољка. Ако смо се на томе изазовном истраживачком путу нашли, нека је са срећом.

Младима желим непрестану знатижељу, интересовање за све око себе (па и језичко), немир откривања, срећу открића. Та знатижеља је у младости најплеменитија особина, чиста нада која лако прерасте у потребу, па у рад и резултат, а у старости оптерећење: видиш загонетку, срећан си због тога, али си несрећан јер више немаш снаге да то одгонеташ?! Нема толико малих ствари које не би биле достојне пажње једног истраживача. Упорност у мери коју њихово биће подноси (онда ништа није тешко!?). И неповерење у сазнато, односно стваралачка сумња у готово и „једино” исправно, увек с потребом за непрестана преиспитивања.

Спремио сам се за дан кад бих окупио сараднике и саопштио им све теме које имам а на којима више не могу радити. Ваљда ће нешто некога заинтересовати, па нека наставе и срећно им било.

7. Нове генерације све одлучније не прихватају ниподаштавање дијалекта, а посебно народних говора призренско-тимочког и косовско-ресавског подручја. Шта мислите о томе?

Бојим се да ствар није тако озбиљна. И да су ту дијалекти очигледно средство погодно за исказивање односа „виших” средина према „нижима”. Севера према Југу. Града према Селу. Европског дела Србије према балканском. Е то је већ озбиљније, јер једна средина, једна генерација, једна групација сматра себе вреднијом од друге, макар и по томе што постоје нужне, историјски оправдане разлике у говору. Још кад се томе додаду неке теорије да некњижевни израз представља доказ човекове мање способности (менталне, рецимо) у односу на језик културних центара или средине која је ближа стандарном језику, онда су странпутице или кривопутице очигледне.

Ниподаштавање дијалекта долази или из незнања, или из погрешног уверења или из пакости у односу на другог.

Мислим и кад се то догоди, не треба доказивати вредност дијалекта као родног идиома, као јединог матерњег језика, а који ће језички облик (реч, фразем, реченица, језички систем или језичка традиција) бити ближи души говорника то нико не може мерити, још више узимати за ознаку вредности, односно за интегритет саговорника. Чему глумоме говорити да не чује, кад чује, али само што хоће. Можете ви на много начина рећи како је човек увек угрожен, али му је дужност да се бори и да одолева, али оно Миткино (Станковићево): „Устани Коштан. Бидни човек. А човек је за бол и за муку здаден” остаје дијамант човекове мудрости, искуства и језика. Али има масе која ће се и том подсмехнути, по моме мишљењу зато што не разуме оно што је казано на начин како је казано.

Ја не бих водио никакву борбу да докажем како је ово или оно боље. Али, социјално-психолошки моменат да ме неко на основу моје најродније

особине (матерњег језика) унижава, тражи одбрану. Лек је: још више истицати вредности свога говора, а ту долази не само смисленост него и лепота израза, што долази само из знања или осећања. А тога сваки дијалекатски говорник има.

У условима неке опште борбе за људска права, за заштиту мањинског статуса, може се, дакле, и однос према дијалекту, а то је исто што и однос према дијалекатском говорнику, схватити као угрожавање личног идентитета, будући да је језик битна одлика тога идентитета.

Увек је тога било, али некад је то имало карактер пошалице, дијалект је био монета за поткусуривање, основа за комику у драмама и филмовима, сада у ТВ серијама, и на периферији међуљудских односа, а некад прерасте као бунт мањине, као протест (можда помало и налик на друге разноратне протесте у којима се наше друштво огрезло у тегобама макар накратко празни).

Наука не треба да дијалекат брани на улицама. И то од кога? Од сународника јер само они могу разлике у говору искористе као разлике у људској вредности (странцима је свеједно). Ја овде више жалим оне који се говору ругају.

8. Како се треба борити за поштовање свих дијалеката?

У науци: проучити још непроучене народне говоре, а тамо где већ постоје монографије, нарочито оне које су старије од 2-3 генерације говорника, проучити тенденције развоја (нове одлике, промене у односу на раније фиксирано стање, стратификацију развоја (вертикалну, генерацијску и хоризонталну; наставити са радом на *Српском дијалектолошком атласу*, на изради и публиковању дијалекатских речника. У публицистици истицати значај дијалекта (комуникациони, историјски, идентитетски). У медијима износити исправне ставове о историјској судбини дијалеката и њихов значај за упознавање културне прошлости народа; исправљати неисправна гледања на дијалекат као на комуникацијску форму нижега ранга; борити се против злоупотребе дијалекта у ТВ хумористичким серијама, у тзв. дијалекатској књижевности кад се ради конјуктуре дијалекатске вредности некритички представљају, или се, из незнања, или других разлога, форсирају језичке вредности (гласови, гласовне групе, граматички облици или фразеологија) које треба да покажу упитну способност дијалекта за комуникациону и уметничку (литерарну) сврху. Јавно износити осуде злоупотребе дијалекта. У белетристици дијалекат користити врло обазриво и искрено. Сведоци смо да има и претеривања: књижевност на дијалекту по сваку цену не спасава много дијалекат, поготову што то чешће раде неталентовани него талентовани, јер први мисле: довољно је карикирати нешто уз помоћ дијалекта, па да буде успешно.

Залагати се да дијалекатски израз буде прихваћен кад год се њиме тацније формулише нека комуникативна ситуација (директне изјаве сведокана суду не преводити на књижни језик због опасности да се исказ сведока или учесника у судском процесу неадекватно, и на штету странке, протумачи).

У говору, изван службених околности предвиђених за употребу књижевног језика, дозволити слободан развој дијалекта, његову личну употребу и одлику која одговара стварности (без форсирања преживелих граматичких структура).

Што се самог дијалекта тиче, он ће трајати, и развијати се, али неће увек пратити историјску улогу, већ ће се мењати под притиском страног фактора (промена -л или -(j)а > -о : бил / бија > био, у 21. веку није резултат гласовног закона, већ утицај стандарда на дијалекат! и сл.).

9. Да ли студије србистике у Нишу имају неку посебну улогу, одговорност или задатак?

Волео бих, увек сам то волео, да студенти савладају неопходан програм концепиран тако да с њим могу бити наставници у школама, где ће друге учити ономе што ће и сами целог века учити, али да Ниш буде и оно место где се може чути оно што се нигде не може чути; да наставници искористе историјско и савремено окружење; да се о Бранку Миљковићу, Сремцу, Станковићу, Џунићу, Хаџитанчићу најбоље може чути баш у Нишу, да се о дијалекту најкомпетентније може говорити у Нишу, да упоредна граматика укључи што више факата са балканског подручја. Рецимо, за трећу палатализацију постоји један диван пример у Сврљишким одломцима јеванђеља (1279. година, рукопис, а то је најстарији писани, сачувани документ наше средњовековне писмености с десне стране Мораве, уз то датиран!). Да се у Ниш, и на студије србистике, долази због наставе оплемене локалним вредностима. Више бих волео да се Ниш укључује у светску науку (базом, фактима, грађом, изворним тумачењем, живим односом према чињеницама културне прошлости), него што би светска наука, преко цитата (и)стргнутих са интернета, некада и несрећно и неодговорно прилепљена материји која измиче подобним светским теоријама, реда ради, па понекад и помодно, да би се било у тренду, ушла у Ниш. Мени је на једном месту одбијен чланак зато што, говорећи о духовном суживоту Рома и Срба у пиротском крају, нисам користио неке англосаксонске научнике, са интернета (који вероватно и не знају где је Пирот), који су данас модерни.

Свака част светској науци, с уважавањем то кажем; отуда покупити све што се може, нарочито из методологије, и применити, али примерено стварним односима чињеница, на грађу коју ми имамо и коју нам је обезбедио хуљадугодишњи живот на овим просторима, али, ако у називу села Малча имамо доказ за неку језичку појаву, не треба ићи на Исланд (како је говорио мој професор са Више педагошке школе Светозар Георгијевић) да тамо тражимо потврде.

И волео бих да чујем да се неко одлучио за студије у Нишу јер ће тамо слушати тога или онога наставника. Истина, то значи да треба веће посвећености наставника предмету науке и наставе; израстање до ауторитета.

Да сведем, обавезни део је обавезан, али се не одређи провокативног, изазовног другог дела који чини наше културно поднебље, наши натавници и њихове идеје, које оно што се мора могу да оплемењене оним што се још може првоне додати.

10. Добитник сте *Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе и укупни допринос српској језичкој науци*. Шта за Вас представља ово посебно признање?

Свака част Матици и Повељи, али чини ми се да сам престарио време када би требало да се радујем признањима. Ја не спадам у награђиване људе и немам баш исправан однос према наградама.

Прекидамо, јер, ево, стиже нова година, а то је време за ваше победе и успехе и нека ведри и млади колектив наставника и студената Филозофског факултета прати свака људска срећа.

Интервју водиле:
Проф. др Татјана Трајковић
Доц. др Јелена Стошић